

ประวัติย่อหมอชีวกโกมารภัจจ์*

สมชัย บวรกิตติ†

ผู้เขียนเคยได้ยินกิตติศัพท์ของแพทย์ท่านนี้ตั้งแต่เป็นนักศึกษาแพทย์เกือบ ๖๐ ปีมาแล้วแต่ไม่เคยสนใจเป็นพิเศษ นอกจากรับรู้ของท่านชีวกเป็นแพทย์ระดับแพทย์เทวดาเทียบหมอฮั่วโต๋ของจีน, อิปโปเครติสของฝรั่ง. จนกระทั่งเมื่อได้มาร่วมงานกับท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ก่อตั้งอายุรเวทวิทยาลัยแพทย์แผนไทยขึ้นที่อาคารเก่าแก่ฝั่งตรงข้ามวัดบวรนิเวศวิหาร และวันหนึ่งท่านอาจารย์หมออวยนำรูปหล่อแพทย์ชีวกโกมารภัจจ์มามอบให้ โดยบอกว่าท่านได้เห็นหมอชีวกฯ ในฝัน และวันรุ่งขึ้นก็ได้พบรูปหล่อของท่านชีวกวางขายอยู่ จึงซื้อมา และมอบให้ผู้เขียนในฐานะผู้ช่วยที่แข่งขันของท่าน. ผู้เขียนได้นำรูปหล่อท่านชีวกไว้บนหิ้งบูชาที่บ้านตลอดมา. ผู้เขียนเชื่อคำบอกเล่าของท่านอาจารย์หมออวยอย่างสนิทใจ เพราะรู้จักดีว่าท่านพูดเท็จไม่เป็น.

ท่านชีวกโกมารภัจจ์ เป็นแพทย์ในสมัยพุทธกาล. ท่านคงมีชื่อชีวกโดยบิดามารดาตั้งให้. เมื่อเป็นเด็กท่านอยู่ในอุปการะของเจ้าอภัย ราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ. เมื่อโตขึ้นได้ไปเรียนวิชาที่ตักศิลา ท่านชีวกเลือกเรียนแพทย์อยู่ ๗ ปีจึงสำเร็จ. อาจารย์สอบท่านชีวกโดยสั่งให้ไปตรวจสมุนไพรรอบกุฎิในรัศมี ๑ โยชน์ ถ้าพบต้นไม้อะไรที่ไม่เป็นยา ให้เก็บมาให้ดู. ท่านชีวกถือเสียมเข้าป่า แต่กลับมามีมือเปล่าบอกอาจารย์ว่า “ได้ตรวจดูทุกต้นไม้หมดทุกอย่าง เห็นเป็นยาทั้งนั้น อายที่ไม่เป็นยา หาไม่ได้เลย”. อาจารย์พอใจที่ประจักษ์ว่าท่านชีวกสำเร็จวิชาแพทย์รู้จักทุกต้นไม้อย่างเจนจบ จึงประสิทธิประสาทให้เป็นผู้สำเร็จวิชาเป็นหมอได้ และให้เงินเป็นค่าเดินทางและแนะนำให้ไปหาเวชปฏิบัติที่เมืองสาเกต นครหลวงแห่งแคว้นอโยธยา.

ณ ที่นั้น ท่านชีวกได้ประสบความสำเร็จอย่างสูง ได้ช่วยชีวิตหญิงคลอดลูกและเด็ก ๆ ได้มาก จนชาวเมืองให้ฉายาว่า

“โกมารภัจจ์” หมายถึง “หมอผู้ชำนาญโรคเด็ก” จึงเรียกกันว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์ตั้งแต่นั้นมา. หมอชีวกมีความรู้ทั้งทางยาและการผ่าตัด.

ผู้ป่วยรายหนึ่งเป็นเมียเศรษฐีในเมืองสาเกต เป็นโรคปวดหัวมานานถึง ๗ ปี รักษามาหลายหมอไม่เคยหาย. หมอชีวกรับรักษา ผู้ป่วยเอาสัญญาว่าถ้ารักษาไม่หายจะไม่สมณา

ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์

*ดัดแปลงจากบทความเรื่อง “พระชีวกโกมารภัจจ์” โดย สรชางามทรัพย์ ในสารสาธิตวรรณสุนทรปีที่ ๕ ฉบับที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๔๗ หน้า ๘, ๙ และ ๒๔.

†สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

คุณเพราะเซ็ดเสียเงินเสียทองไปมาก. หมอชิวตกลง และทำการรักษาโดยเอาเนยเหลวต้มกับยา กรอกเข้าทางจมูกผู้ป่วยเพียงครั้งเดียวก็หาย. เศรษฐีให้รางวัลหมอชิวเป็นเงิน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ และให้รถม้าคันหนึ่งพร้อมม้าเทียมและคนรับใช้. หมอชิวจึงเดินทางไปนครราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารปกครองอยู่ และเป็นบ้านเดิมของหมอชิว. หมอชิวได้นำเงินจำนวนนั้นไปใช้หนี้แก่เจ้าอภัยที่ให้ทุนไปเรียนแพทย์ที่ตักศิลา.

ผู้ป่วยรายสำคัญต่อมาคือพระเจ้าพิมพิสาร ประชวรเป็นฝีคันทูลุตรที่แตกเป็นแผลลารางเรื้อรัง หมอชิวรักษาโดยใส่น้ำมันชนิดหนึ่งไม่ซ้ำก็หาย พระเจ้าพิมพิสารจึงแต่งตั้งให้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ ประจำพระบรมศาสดาและคณะสงฆ์แต่นั้นมา.

ผู้ป่วยอีกรายเป็นพ่อค้าเมืองราชคฤห์ป่วยเป็นโรคปวดหัวมานานปี หมอชิวรักษาด้วยวิธีผ่าตัด โดยผ่าหนังศีรษะ แหวกดึงหนองออก ๒ ตัวแล้วเย็บแผลใส่ยาน้ำมัน ก็หายเป็นปกติ.

การผ่าตัดอีกราย เป็นเด็กในกรุงพาราณสีป่วยด้วยโรคลำไส้บิด กินอาหารไม่ย่อย ปวดท้องรุนแรง หมอชิวแสดงให้เห็นเด็กดูความผิดปกติ แล้วจึงจัดลำไส้เข้าที่ เย็บแผล ใส่ยาน้ำมัน.

ผู้ป่วยรายรักษายากคือพระเจ้าปโชติแห่งกรุงอุชธานี ประชวรเป็นกาฬิงคสีหรือดีซ่าน พระองค์ทรงทูลขอไปยังพระเจ้าพิมพิสาร ให้หมอชิวไปรักษา. หมอชิวตรวจดูอาการแล้วรู้สึกหนักใจที่พระเจ้าปโชติรับสั่งว่าจะใช้ยาอะไรรักษาก็ได้ ขออย่างเดียวอย่าใช้ยาที่เข้าเนยเหลว ถ้าใช้จะเอาโทษ. หมอชิวจัดผสมยาเข้าเนยเหลวแต่ใช้ยาอื่นผสมดับกลิ่นดับรสและสีของเนย. พระเจ้าปโชติเสวยยาแล้วหมอชิวก็ทูลขอช้างเร็ว ๑ เชือกเพื่อไปเก็บยาในป่า. หมอชิวตั้งใจหนีกลับกรุงราชคฤห์. ไม่ช้าต่อมาพระเจ้าปโชติอาเจียนได้กลิ่นและรสเนย ก็ทรงพิโรธว่าหมอชิวหลอกให้เสวยยา จึงสั่งให้ทหารเร็วออกตามจับตัว แต่ทหารหลงกลหมอชิวต้อนน้ำเจียวาย่ายเกิดอาการท้องร่วงอย่างแรง หมดกำลังเข้าจับหมอชิว. ฝ่ายพระเจ้าปโชติปรากฏว่าหายจากโรคดีซ่าน รู้สึกบุญคุณของหมอ

จึงจัดส่งผ้าสีเวยกไปประทานแก่หมอชิวล้ารับหนึ่ง.

โดยปรกติหมอชิวคอยดูแลถวายพระอภิบาลแก่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาและภิกษุสงฆ์เป็นประจำ. คราวหนึ่งพระพุทเจ้าทรงรู้สึกไม่สบาย หมอชิวเห็นว่าจำเป็นต้องถวายพระโอสถถ่าย แต่การถวายยาถ่ายแก่พระบรมศาสดาผู้เป็นพระสุมาลชาติต้องใช้ยานานเบาที่สุด หมอชิวจึงเอาดอกบัวมาขยี้ผสมเข้ากับยาถวายให้พระพุทเจ้าทรงดมเพียงหนึ่งครั้งก็ไปบังคนหนักอย่างสบาย ๑๐ ครั้ง โดยไม่เสียพระกำลังแม้แต่น้อย.

หมอที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นนับถือหมอชิวในกระบวนความรู้เรื่องยาไม่มีตัวจับ จึงพากันเรียกหมอชิวว่า**เภสัชราชา** เนื่องจากมีความรู้ทางเภสัชของกบิลไม่อย่างกว้างขวาง. จากกิตติศัพท์ทางยาและทางผ่าตัดได้แพร่ไปถึงประเทศอียิปต์ เมื่อพระเจ้าปโตเลมีษัตริย์แห่งประเทศอียิปต์ทรงประชวรก็ทูลขอหมอชิวจากพระเจ้าพิมพิสารไปรักษาจึงหาย.

ความรู้ด้านการแพทย์ของประเทศอินเดียในสมัยนั้น ได้สูญหายไปมาก เนื่องจากประมาณ พ.ศ. ๑๗๔๓ พวกรมหมัดเข้ายึดครองประเทศอินเดีย ฆ่าภิกษุสงฆ์จำนวนมาก, ทำลายโบสถ์วิหาร ทรัพย์สินสมบัติ, เผาตำราตำราทำลายไป บ้างถูกยึดไปเป็นสมบัติ. หลักฐานความเจริญด้านวิทยาการต่าง ๆ จึงสูญหายไปมาก.

ความรู้ความสามารถของหมอชิวที่กล่าวมาแสดงว่าวิชาตรวจโรคของแพทย์โบราณมีความแม่นยำมาก และการผ่าตัดก็มีประสิทธิภาพสูง รวมถึงยาที่ใช้รักษาแผลเป็นยาแอนติวูตตะหรือภูตหาร (antiseptic) และยาอันพิษมะ หรือพิษฆาร (antitoxic) จึงรักษาได้หายดีเช่นนั้น. ในคัมภีร์กุสสุตได้กล่าวถึงเครื่องมือผ่าตัดไว้มากกว่า ๑๐๐ ชิ้น รวมถึงหลอดสวนปัสสาวะ, เครื่องเปิดถ่างทวารหนัก, ผ้าพันระชนิดต่าง ๆ ๑๔ ชนิด และเผือกทำด้วยซี่ไม้ไผ่.

ที่กล่าวมาน่าจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งส่วนน้อยของประวัติหมอชิว น่าจะมีเกร็ดต่าง ๆ มากกว่านี้. เจ้าของบทความ (สรชางามทรัพย์) อ้างว่าได้คัดลอกมาจากหนังสืออายุเวทศึกษาโดยขุนนิเทศสุขกิจ พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๔๘-๕๔.